

УДК 811.161.2:159.923.35

Райська Л.Г.

МОВА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНІЧНОГО САМОВИРАЖЕННЯ

У статті розглядається питання ролі мови у національно-етнічному самовираженні українців.

Ключові слова: рідна мова, українська мова, державна мова, офіційна мова, національно-етнічне самовираження, мовна самобутність.

Питання національної системи виховання і навчання є особливо актуальним в умовах мовної експансії і формування полікультурності у сучасній Україні.

Проблема зумовлена нерозумінням певною частиною населення України соціоконсолідувальної функції мови "титульної" нації держави.

Мета статті – довести, що мова є чинником національно-етнічного самовираження, самоідентифікації українців.

Потрібно визнати, що не всі українці (за національністю) володіють українською мовою.

Формування відповідального ставлення громадян України до української мови як атрибута державності є пріоритетним завданням у галузі освіти на сучасному етапі.

Ідеї національно-етнічного відродження були справою життя К. Ушинського, С. Русової, Б. Грінченка, І. Огієнка, В. Сухомлинського та інших вчених.

Софія Русова наголошувала, що лише рідна мова будь-якої народності є ознакою національної індивідуальності: "...мова народу – це він сам, у мові весь його спосіб мислення, його манера, в ній думка народу та його душа. Як тільки народ усвідомить жах втрати національного "я" – він уже не відмовиться від будь-яких способів, лише б йому зберегти свою мову як найвірніший шлях, яким він тільки може вийти із мороку до світла, зможе прилучитись до світової культури" [4, с. 44].

Пасивне ставлення частини української інтелігенції до розвитку рідної мови засуджував Б. Грінченко: "пишучи по-московському наукові речі, ми саме тим даємо змогу сказати, що української науки нема і не може бути, а через те всякі спроби в цьому напрямку є річ непотрібна і заборони варт" [2, с. 36]. Учений підкреслював, що "українські інтелігенти просто лінуються навчитися своєї мови стільки, щоб могли нею писати" [2, с. 37].

Гімн рідному слову створив К.Д. Ушинський, вважаючи, що заміна рідної мови чужою створює жалюгідну штучну атмосферу, є страшним вбивством дітей, позбавляє їх "батьківщини, характеру, поезії, здорового духовного життя" [6, с. 274-275].

Запровадження другої державної (чи офіційної) мови в Україні за умови нестабільної ситуації щодо утвердження рідної мови в усіх сферах суспільної діяльності може спричинити мовну кризу, яка негативно впливатиме на розвиток країни.

Державна мова, згідно з п. 3 рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р., – мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя. До публічних сфер, які послуговуються державною мовою, належать насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування. Тобто державна мова – це законодавчо закріплений засіб спілкування в державних органах та органах місцевого самоврядування. Щодо поняття "офіційна мова" у світовій практиці існують різні погляди: від ототожнення дефініцій "державна" і "офіційна" мова до заперечення цього твердження. Найпоширенішою є думка, що офіційна мова – це мова, якій надано законодавством спеціальний статус у державі або на певній її території. У цьому розумінні поняття "офіційна мова" збігається з поняттям "регіональна мова" [7, с. 32].

У Бельгії, де сьогодні дві державні мови – нідерландська (фламандська, 55 % населення) та французька (33 %), – країна чітко розділена на два табори, на автономії, у кожній з яких офіційно визнана лише одна мова. Розподіл за мовною ознакою відбувається у всіх сферах життя, наприклад, нідерландськомовні бельгійці часто не купують товарів, виготовлених франкомовними бельгійцями, а останні віддають перевагу продукції з Франції [5, с. 104].

У Канаді 1969 р. було введено другу державну мову – французьку. Це не вирішило мовної проблеми в державі, а навпаки – сепаратистські настрої посилювалися. Так, за відокремлення Квебеку від Канади на виборах у 1980 р. проголосували близько третини його мешканців, а в 1996 р. – майже половина [5, с. 104].

І. Огієнко зазначав, що мова займає одне з найвищих місць на шкалі національних вартостей, мова – "душа нації", "серце народу": "Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона

геть розпорошитися поміж дужчим народом... От чому мова має таку велику вагу в національному рухові." [3, с. 239-240].

Мова об'єднує людей, згуртовує їх, виступає важливим засобом творення нації. Співвідношення людини з певною нацією відбувається на основі її самосвідомості, і в цьому найголовнішим чинником є мова. Наприклад, Марко Вовчок (росіянка з походження) вважала себе україною, син датчанина та німкені В. Даль ідентифікував себе росіянином. Китайці, незважаючи на велику відмінність їх діалектів (носії основних китайських діалектів не розуміють один одного без перекладача), не визнають існування кількох різних мов, а вважають діалекти різновидами однієї мови, оскільки китайцям притаманне відчуття етнічної самоідентифікації [1, с. 42].

Мова – засіб пізнання світу, відображення світу з погляду ментальності нації. Саме у мові найглибше відображається етноменталітет. Представники різних етносів бачать і сприймають світ неоднаково. Так, у турецькій мові на позначення трьох кольорів – синього, зеленого та голубого є лише одне слово; в арабській мові до слова "верблюду" можна дібрати до п'ятисот синонімів; ескімоси мають понад двадцять назв моржа [1, с. 43].

Українці *циганським сонцем* називають місяць; *циганським щастям* – нещастя; *циганським життям* – бездомне; *циганським теплом* – холод, а *циганським дощем* – дощ при світлі сонця, тобто "неприродний дощ". Пояснюється це тим, що звичай циган здавалися українцям дивними.

Українське слово "рушник" російською мовою перекладається як "полотенце". А чи можна відтворити російською назву поезії А. Малишка "Пісня про рушник"? Рушник, що для українців є символом долі, у перекладеному варіанті перетворюється на звичайну річ.

Або, скажімо, як передати іншою мовою український крилатий вислів "Будьмо, та ворогів не гудьмо!?" Доречно процитувати рядки вірша Д. Білоуса "Про форму "Будьмо":

*Є форми в українській мові
(вони в народі добре знані),
прадавні у своїй основі
й лиш нашої мові притаманні.*

Наприклад, вислів: "Будьмо, та ворогів не гудьмо!"

*Хоч я кохаюсь в ідіомах
і їх тлумачу досить часто,
на жодну з мов мені відомих
цього не можу перекласти.*

Не можна перекласти іноземною мовою поняття, яких немає в інших національних культурах, оскільки це призведе до втрати значення слова як своєрідного національного символу.

Отже, культура нації відображається насамперед у мові. Мова є чинником самовираження і самоутвердження нації серед інших народів світу. Держава, що втрачає мовну самобутність, перестав існувати як самостійна держава.

Вмирає мова в устах народу – вмирає народ.

Використані джерела

1. Грегуль Галина. Призначення мови як суспільного явища, або Ще раз про функції мови // Дивослово. – 2010. – № 11. – С. 41-43.
2. Животенко-Піанків А. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка. – К.: просвіта, 1999. – С. 8-118.
3. Огієнко І. Українська культура. – К., 1918.
4. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори у двох книгах. – К., 1997.
5. Стародуб О.О. Проблема національної ідентифікації та полікультурність в Україні // Вісник ЧДПУ. – Вип. 66. – Серія: Філософські науки. – Чернігів, 2009. – С. 104-106.
6. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – Т. I. – К., 1954-1956.
7. Янковська Галина. Якою може бути мова, або Змістове наповнення її означників // Дивослово. – 2011. – № 4. – С. 31-33.

Rayska L.

LANGUAGE AS THE DRIVING FORCE OF NATIONAL AND ETHNIC SELF-EXPRESSION

The article considers an aspect of the role of language at Ukrainian's national and ethnic self-expression.

Key words: native language, the Ukrainian language, official language, governing language, national and ethnic self-expression, language originality.

Стаття надійшла до редакції 06.05.11

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Друкується за рішенням вченої ради
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 93 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2011. – 368 с. (Серія: Педагогічні науки)

Технічний редактор

О. Клімова

Комп'ютерна верстка
та макетування

О. Клімова, Л. Бивалькевич

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 10.11.2011 р. Формат 70x108 1/16. Друк на різнографі.
Обл. друк. арк. 36,32. Ум. друк. арк. 32,2. Наклад 350 прим. Зам. №514.

Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка,
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
тел. 65-17-99, Chnpu.tipograf@gmail.com